

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ НА ПРИРОДООХОРОННИХ ТЕРИТОРІЯХ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Світлана Мотрук

HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN PROTECTED AREAS OF THE CZECH REPUBLIC

Svitlana Motruk

The relevance of the research topic is determined by the important role of historical and cultural heritage as a set of unique tangible and intangible assets inherited by humanity from previous generations in the development of tourism in nature conservation areas. These areas not only perform their basic functions of protecting biodiversity and the environment, but also create favourable conditions for the sustainable development of tourism, the satisfaction of recreational needs, and the rethinking and strengthening of the heritage as a component of branding to promote unique national characteristics and identity. Despite the growing general interest in the issue, further systematisation of approaches to it at the level of individual states and regions is necessary.

The aim of this study is to analyse the Czech experience of organising tourism in nature conservation areas in the context of historical and cultural heritage, to determine the role of national parks in the development of the nature conservation system, and to promote cultural and natural monuments.

Methods. The complexity and multifaceted nature of the research topic necessitated the use of a whole range of general scientific and special historical methods (historical-systemic, historical-genetic, historical-comparative, historical-typological, diachronic, retrospective). In addition, tools from other sciences (cultural studies, ecology, geography) were also used.

Results. The article highlights the long journey of the Czech Republic from a country with serious environmental problems to a recognised European leader in nature conservation and tourism, and examines the unique paradigm of productively combining the reconstruction of natural ecosystems with economic development and heritage preservation. Significant attention is paid to the activities of Czech national parks (Krkonoše, Šumava, Podyjí, Czech Switzerland) as a special category of nature conservation areas, where the protection of unique natural and historical-cultural complexes is harmoniously combined with ecotourism and recreation.

Conclusions. It has been proven that the competitive tourism market in the Czech Republic has been formed largely thanks to its powerful historical, cultural, natural and recreational potential, the rational use of which deserves special attention. Its experience in developing mechanisms for environmental protection and cultural heritage preservation, as well as effective tourism infrastructure, can be useful for many countries around the world.

Keywords: historical and cultural heritage, natural and cultural monuments, tourism, nature conservation areas, national parks, Czech Republic.

Європейська історико-культурна спадщина являє собою сукупність унікальних матеріальних та нематеріальних надбань, успадкованих людством від попередніх поколінь. Це широке поняття, що охоплює як природне, так і культурне середовище, включає архітектурні пам'ятки, археологічні об'єкти, літературні твори, традиції, мови та природні ландшафти. Збереження спадщини сприяє розумінню історії, формуванню спільної ідентичності, а також підтримує економіку через туризм та сферу культури. Сучасна концепція розвитку туризму як індустрії вражень та щорічне зростання конкуренції на туристичному ринку створюють основу для пере-

осмислення та посилення позицій культурної спадщини як складової брендингу з метою просування унікальних рис, національної самобутності, атрактивності туристичного продукту країн та регіонів. Питання популяризації спадщини стало одним з найактуальніших напрямів розвитку туризму по всьому світу (Фалько & Матейчук 2023, с. 211). Важливу роль у вирішенні цього питання відіграють природоохоронні території. Вони не лише виконують свої основні функції із захисту біорізноманіття та довкілля, а й створюють сприятливі умови для розвитку туризму та задоволення рекреаційних потреб населення. Ці території повсюдно стають невичерпним ресурсом екологічно спрямованого туризму, що сприяє одночасно і економічному зростанню, і збереженню природної та культурної спадщини (Транченко & Чорна 2025, с. 222).

Комплексний аналіз світового досвіду формування та розвитку туризму на природоохоронних територіях крізь призму культурної та природної спадщини ще недостатньо представлений в сучасних наукових дослідженнях. Попри зростання інтересу до цієї проблематики, систематизація підходів й практик, напрацьованих у різних країнах світу, в тому числі в Чеській Республіці (ЧР), залишається наразі актуальним завданням для української та зарубіжної історіографії. Питанням туризму, охорони пам'яток природи та культури присвячені, зокрема, праці Транченко Л., Чорної Н., Коллегаєва М., Пахайчук Н., Андери М. Європейський досвід популяризації історичної спадщини та культурного туризму знайшов відображення у розробках Кулиняка І., Карого О., Бондаренко Ю., Фалько Є., Матейчук В. Деякі аспекти розвитку туристичної галузі в Чехії висвітлили Майстер А., Лажнік В., Куницький М., Турло Н., Мархонос С., Мандрик І., Патійчук В., Корсак Р., Ніколайчук О., Поступна О., Ванчура П., Новотна М., Франтал Б., Гавлікова М., Шула Т. та ін.

Метою даного дослідження є аналіз чеського досвіду організації туризму на природоохоронних територіях в контексті історико-культурної спадщини, визначення ролі національних парків у розбудові системи охорони довкілля, популяризації культурних та природних пам'яток.

Чехія має значні можливості для успішного розвитку всіх видів туризму та входить в десятку найвідвідуваніших країн світу. Особливу увагу привертають сприятливий клімат та природні багатства, велика кількість історико-культурних пам'яток, всесвітньовідомих курортів, розгалужена туристична інфраструктура та доступні ціни. Тут діють спеціалізовані державні структури для керування туристичною індустрією та брендингом, підпорядковані профільному Міністерству регіонального розвитку (MMR). Головну роль відіграє Національне туристичне управління – ЧехТуризм (CzechTourism). Базовим документом в даний час є Стратегія розвитку туризму ЧР на 2021–2030 рр. (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR 2025).

Сьогодні Чехія належить до групи країн, в економіці яких туризм відіграє ключову роль (майже 2,5% ВВП та понад 4% загальної зайнятості). Привабливість для відвідування туристами визначається наявністю значних туристично-рекреаційних ресурсів. Туристичне районування на першому просторовому рівні дозволяє умовно виділити чотири регіони: Північний, Західний, Центральний та Південний (Турло & Мархонос 2023). Водночас, відповідно до офіційної класифікації, виокремлюється 15 туристичних регіонів, кожен із яких, маючи свою специфіку природно-рекреаційних умов і, відповідно, подорожню спеціалізацію, поділяється на декілька туристичних областей. Кількість областей в структурі цих регіонів дорівнює 43 (Лажнік 2015, с. 581).

Незважаючи на прогрес, досягнутий у розвитку чеської туристичної інфраструктури, тут залишається чимало серйозних викликів. Серед них – управління потоком туристів, мінімізація негативного впливу на місцеве життя, стимулювання сталого розвитку туризму поза столицею. Цілком очевидно є необхідність подальших інвестицій у транспортну мережу, особливо в сільській місцевості, для покращення доступності туристичних дестинацій. Крім того, перед країною стоїть завдання збалансувати зростання туристичної галузі зі збереженням природної та культурної спадщини (Майстер, Лажнік & Куницький 2023, с. 69).

Тисячоліття ландшафтного дизайну та розвиток мистецтва, архітектури, містобудування, технологій й промисловості наповнили чеські землі незмірним багатством культурних цінностей. Пам'ятковий фонд, художньо, історично та типологічно надзвичайно багата колекція унікальних історичних об'єктів, будівель та приміщень на території ЧР є носієм її національної та культурної ідентичності. Найцінніша частина пам'яtkового фонду охороняється державою – 40 тис. нерухомих та майже 49 тис. рухомих об'єктів, комплексів зареєстровані як пам'ятки культури. Національний інститут культурної спадщини веде облік у Центральному списку пам'яток культури. Проте кількість реєстраційних номерів не збігається з кількістю об'єктів, що охороняються – їх більше 2 млн. Фонд спадщини ЧР включає нерухомі пам'ятки, такі як релігійні та сакральні будівлі, резиденції аристократів, різноманітні міські та сільські забудови, технічні локації, транспортні споруди, а також археологічні пам'ятки та культурні ландшафти,

сформовані людиною. Важливою частиною Фонду є рухомі пам'ятки, тобто твори мистецтва (наприклад, скульптури та картини), цінні предмети декоративно-прикладної творчості, внутрішнє оздоблення сакральних будівель та житлових будинків, або унікально збережені історичні колекції бібліотек, оригінальне убранство замків та палаців. Понад 300 найважливіших пам'яток мають найвищий статус – національні пам'ятки культури. На жаль, деякі нерухомі пам'ятки досі перебувають у занепаді – понад 700 найменувань знаходяться під загрозою зникнення (Národní památkový ústav 2025).

Наднаціональне значення й цінність чеських культурно-архітектурних та природних перлин були визнані в усьому світі шляхом внесення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Наразі в ЧР нараховується 17 пам'яток, включених до цього Списку, що становить 1,36% всієї кількості (1248) таких об'єктів у світі. Крім того, 10 чеських об'єктів віднесені до категорії нематеріальної культурної спадщини. До Всесвітньої мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО, котра налічує 784 об'єкта в 142 країнах, входить 6 природоохоронних територій Чехії (České dědictví UNESCO 2025).

ЧР пропонує безліч місць для любителів природи та туризму, де можна не тільки насолодитися красою навколишнього середовища, а й глибше пізнати природну, культурну та історичну спадщину. Важливу роль в організації туристичної діяльності відіграють природоохоронні території. Це ділянки суходолу або акваторії, що спеціально виділені для захисту біорізноманіття, унікальних природних комплексів та культурних ресурсів від господарської діяльності, з метою збереження їх у природному стані, проведення наукових досліджень та підтримання екологічного балансу. Міжнародний союз охорони природи (МСОП) виокремлює шість категорій таких територій, рівень захисту яких суттєво відрізняється та залежить від статусу, встановленого законами: I. Резерват суворого режиму (Ia – природний заповідник, Ib – дика місцевість); II. Національний парк; III. Пам'ятка природи; IV. Заказник; V. Наземний та морський ландшафт, що охороняється; VI. Територія контрольованого природовикористання. Загалом у світі існує понад 200 тис. природоохоронних територій, котрі охоплюють майже 20 млн км², або 14,7% суші планети (International Union for Conservation of Nature 2025).

Чехія пройшла разючий шлях від країни з серйозними екологічними проблемами до визнаного європейського лідера у сфері охорони природи. Понад тридцять років тому вона стояла перед масштабними викликами: забруднені промислові території, наслідки радянської військової присутності та деградовані екосистеми. Зараз ЧР вже завершила процес євроінтеграції та успішно адаптувала своє законодавство до вимог ЄС. Її досвід демонструє, як можна ефективно поєднати відновлення природних екосистем із економічним розвитком та збереженням спадщини. Чеська система охорони природи, якою опікується Міністерство довкілля (MŽP) й Агенство охорони природи та ландшафту (AOPK), складається з трьох рівнів: загальна охорона природи, мережа природоохоронних територій та захист окремих видів. Особливість першого рівня полягає в тому, що базова охорона поширюється на всю країну. На другому рівні працює комплекс із шести категорій природоохоронних територій (великомасштабні включають дві категорії, маломасштабні – чотири, дві категорії у мережі Natura 2000). Третій рівень забезпечує захист рідкісних видів флори та фауни. Цього року вперше було оновлено список видів, адаптований до сучасних викликів. Чеська система охорони природи вирізняється не лише комплексним законодавством, але й практичними рішеннями, які роблять її зрозумілою та доступною для громадян (Пахайчук 2025).

Перша чеська природоохоронна територія, Жофінський ліс на території маєтку Букуа, була заснована у 1838 р. Станом на вересень 2025 р., за даними Центрального списку охорони природи, в Чехії було 2716 природоохоронних територій (ZCHU) різних категорій загальною площею близько 14 тис. км², що займають майже 17% теренів країни: 4 національні парки (NP), 27 охоронюваних ландшафтних зон (CHKO), 109 національних природних резерватів (NPR), 125 національних пам'яток природи (NPP), 828 природних резерватів (PR), 1623 пам'ятки природи (PP). Крім того, існують 1111 територій зі статусом зон особливої охорони оселищ (SAK) (10%) та 42 – особливої охорони птахів (SPA) (9%) (Ústřední seznam ochrany přírody 2025). Разом ці два останні типи територій утворюють систему Natura 2000, яка становить найбільшу у світі скоординовану мережу охоронних територій Євросоюзу, створену 1992 р. для збереження біорізноманіття, захисту рідкісних і зникаючих видів тварин, рослин та їх природних оселищ згідно з двома Директивами ЄС, котра охоплює частину суходолу (18%) та морських вод країн-членів (7%), і є ключовим інструментом для підтримання природних екосистем. Директива про середовища існування поділяє територію ЄС на дев'ять біогеографічних регіонів, кожен з яких має власну екологічну цінність (Agentura ochrany přírody a krajiny ČR 2025).

Особливе місце в системі природоохоронних територій належить чеським національним паркам. Вони характеризуються в Законі № 114/1992 Зб. «Про захист природи та ландшафтів» як великі території з типовим рельєфом та геологічною структурою, з переважанням природних або малозмінених екосистем, що є унікальними та мають національне значення з екологічної, наукової, освітньої, просвітницької точки зору. Їх довгостроковою метою є захист або поступове відновлення природних екосистем. Територія парків, відповідно до цілей охорони та стану екосистем, поділена на декілька зон: природна, наближена до природи, концентровано-го догляду за природою, культурного ландшафту (Ministerstvo životního prostředí 2025).

Національний парк (НП), згідно з визначенням МСОП, є природоохоронною територією категорії II. На відміну від заповідників та природних резерватів, де заборонена майже будь-яка діяльність людини, однією з цілей створення НП є відпочинок, тому вони дозволяють відвідування туристів та перебування на своїй території за певних умов. Перший європейський НП Сарек був відкритий в Швеції 24 травня 1909 р. Зараз на території Європи нараховується понад три сотні НП, чотири з яких розташовані в ЧР. Щорічно 24 травня відзначається Європейський день парків, започаткований 1999 р. Федерацією EUROPARC, що має сьогодні понад 400 членів у 38 країнах (EUROPARC Federation, 2025).

Мережа національних парків, яка охоплює 1190 км² та становить 1,5% території Чехії, створена для збереження самобутніх природних та культурних комплексів, а також для рекреаційної діяльності та туризму. НП є окремими установами, кожна з яких формується спеціальним законом та має свій штат. До нині існуючих (Крконоше, Шумава, Подійї, Чеська Швейцарія) невдовзі може приєднатися ще один НП Крживоклатско (Середньочеський край). Але його проектування викликало запеклі дискусії в експертному та громадському середовищі. 26 листопада 2024 р. була заснована Асоціація національних парків ЧР (ANP), головним завданням якої є взаємне співробітництво, обмін досвідом та координація діяльності (Znáte národní parky České republiky?... 2025).

НП Крконоше, або Гігантські гори (Krkonošský národní park, площа – 364 км², максимальна висота – 1603 м, штаб-квартира – м. Врхлабі) – найстаріший за часом утворення парк в північно-східній частині Чехії на кордоні з Польщею (Protected Areas and National Parks 2025). Його назва пов'язана з чеським фольклорним діячем Краконошем, захисником лісів і гірських пасовищ, який приносив удачу пастухам та іншим людям, що жили за рахунок землі. Перші кроки стосовно охорони природи в цьому регіоні були зроблені ще в 1952 р. Проте сам НП був заснований 17 травня 1963 р. (рішення вступило в силу 10 червня 1963 р.). У 1986 р. парк зазнав розширення шляхом включення захисної зони. У 1991 р. його початкова площа була зменшена з 385 км² до нинішніх 364 км², а кордони змістилися далі в гори. З 1 липня 2020 р. територія НП розділена на чотири зони догляду: природна зона (А) – 20,2% території; зона, наближена до природи (В) – 22,3%; зона концентрованої охорони природи (С) – 57%; зона культурного ландшафту (D) – 0,5%. Зонування управління не впливає на пересування людей територією парку, що регулюється так званими «зонами тиші», або «тихими зонами», яких нараховується вісім. Ці зони займають 22,2% території НП й здебільшого копіюють межі початкового захисного ареалу. Там можна пересуватися лише позначеними стежками. Природа Крконош дуже різнобарвна – геологічний ґрунт, його динамічний розвиток у минулому, вплив холодного клімату та подальше потепління призвели до створення різноманітних біотопів та збереження рідкісних видів як рослин, так і тварин. Тут налічується близько 300 видів хребетних та понад 1200 видів судинних рослин. Крконоше – найвищий гірський масив в Чехії, що належить до системи Судет, а також найхолодніше місце в країні. Завдяки своїм виключним природним цінностям, багатогранному ландшафту та багатій історії він користується великою популярністю у туристів. Чарівні гори пропонують відвідувачам зимові курорти міжнародного значення з високоякісними гірськолижними трасами (Гаррахов, Шпіндлерув-Млин, Пец-під-Снежкою), доглянутими локаціями для бігових лиж й ідеальним сніговим покриттям, що зберігається зазвичай з кінця листопада до кінця квітня. Влітку Крконоше належать прихильникам екотуризму, які можуть милуватися природою і насолоджуватися 800 км створених пішохідних та велосипедних маршрутів. Тут розташована найвища гора Чехії, Снежка (1603 м), з каплицею Святого Лаврентія та новою будівлею пошти. Чеська охоронна територія межує з однойменним національним парком в Польщі, заснованим 16 січня 1959 р., і разом вони утворюють біосферний заповідник, внесений до списку ЮНЕСКО (1992 р.). Туристичні об'єкти: гора Снежка, витоки Ельби (освячені 1684 р.), водоспади Панчава та Мумлава, оглядова вежа Штепанка, віковий Дворський ліс, гірський готель Лучні буда, долина Обржі-Дул, карстові Альбержицькі кар'єри та ін. (Krkonošský národní park 2025).

НП Шумава, або Богемський ліс (Národní park Šumava, площа – 685 км², максимальна висота – 1378 м, штаб-квартира – м. Вімперк) – найбільший лісовий масив у Центральній Європі (ЦЄ), який називають «Зеленим серцем Європи» або «Зеленим дахом Європи». Парк простягається у південно-західній частині Чехії вздовж кордону з Баварським лісом у Німеччині й охоплює частину гірського хребта Шумава (Národní parky a chráněná území v České republice 2025). Його ландшафт включає густі ліси (80% території), торф'яні болота, альпійські луки та льодовикові озера, розташовані на висоті від 600 до 1378 м (гора Плехи) над рівнем моря. Головні міста біля парку – Вімперк, Кашперське-Гори, Сріні – служать воротами для туристів. Парк приваблює любителів трекінгу, велосипедних прогулянок, лижного та водних видів спорту (вітрильного, каякінгу, віндсерфінгу). Тут є всі умови для альпінізму та верхової їзди. Стежки, прокладені через ліси та вздовж озер, підходять як для новачків, так і для досвідчених туристів, а дерев'яні будиночки та невеликі села додають затишку. Крім відпочинкового та лікувально-оздоровчого туризму, Шумава дає змогу ознайомитися з унікальними історичними пам'ятками, зокрема, давніми гірськими поселеннями та їх будівлями. Туризм тут почав розвиватися з ХІХ ст. Після Другої світової війни прикордонну зону Шумава було закрито через «залізну завісу», що обмежило доступ, але зберегло природу від промислових впливів. У 1963 р. Шумава була проголошена природоохоронною зоною (перші спроби зроблені 1911 р.), 1990 р. – включена до біосферних резервацій ЮНЕСКО разом з Баварським лісом, 20 березня 1991 р. (рішення вступила в силу 10 травня 1991 р.) – отримала статус НП, нині найбільшого в ЧР. Уся його територія є частиною об'єкта європейського значення й однойменної орнітологічної території. Сьогодні цей парк охороняє понад 900 видів рослин та тварин, а екосистема вважається однією з найцінніших у ЦЄ. Умови охорони території визначаються особливостями зонування (три зони з різним рівнем охорони). Історія Шумава також пов'язана із місцевими легендами. Кажуть, що в лісах мешкають парфуми, а озера приховують таємниці затонулих сіл. Ці оповіді, передані через покоління, додають парку містичної аури. До нематеріальної культурної спадщини НП віднесено деревообробку, склоробство, унікальне чесько-баварське культурне середовище. Туристичні об'єкти: озера Чорне, Чортове, Плешівське, Липно, Бубінський ліс (де дерева ростуть понад 400 років), гора Похоржі (оглядова вежа), замок Кашперк (1356 р.), канал Шварценберга (1789–1799 рр.), каньйон Повидрж та ін. (Národní park Šumava 2025).

НП Подійї (Národní park Podyjí, площа – 63 км², максимальна висота – 536 м, штаб-квартира – м. Зноймо) – знаходиться в Південній Моравії на кордоні з Австрією та часто іменується «Чеською Амазонією». Цей найменший за площею чеський НП, заснований 10 травня 1991 р. (рішення вступило в силу 1 липня 1991 р.), розкинувся вздовж річки Діє та приваблює карстовою місцевістю з численними печерами й гротами (Protected Areas and National Parks 2025). Парк славиться незвичайним ландшафтом, утвореним барвистою мозаїкою скельних амфітеатрів і стрімких стін, звивинами, обширними кам'янистими полями та важкопрохідними ярами, а також заплавленими луками та сонячними лісостепами з килимами теплолюбних рослин. Його територія не зазнала жодного будівництва доріг чи рекреаційних споруд, що, безумовно, сприяло винятковому краєвиду. 84% парку покриті лісами, які вирізняються великою різноманітністю рослин (77 охоронюваних видів) і тварин (65 видів ссавців, 152 – птахів). Це зумовлено розташуванням заповідної території на перетині двох біогеографічних систем. Добре збережений стан біому парку вважається унікальним у ЦЄ. Оскільки НП Подійї простягається на територію двох держав, охорона природи та ландшафту в цій зоні не може вважатися справою лише однієї з них. Тому в Нижній Австрії 1999 р. було засновано НП Тайяталь. Найпоширенішими видами туризму є пішохідний та велосипедний. Наразі в парковій зоні нараховується близько 212 км велосипедних доріжок. Також тут практикуються підземні екскурсії, що є незабутнім досвідом для відвідувачів. На схилі скелястого мису розташувався виноградник Шобес, який експерти вважають одним з десяти найкращих виноробних районів Європи. На його території можна продегустувати шобські вина, які виробляє відома компанія Znovín Znoymo. Туристичні об'єкти: замок Вранов-над-Дією (1100 р.), руїни замку Новий Градек (1358 р.), водосховище Зноймо, камінь письменника Чарльза Силсфільда, Хрест Клари, мисливський палац Лустхаус, Хамерське Враси, видові площадки Хардегг, Королівське крісло, Дев'ять млинів, заповідник диких коней та ін. (Správa Národního parku Podyjí 2025).

НП Чеська Швейцарія, або Богемська Швейцарія (Národní park České Švýcarsko, площа – 79 км², максимальна висота – 619 м, штаб-квартира – м. Красна-Липа) – розташований на північному заході Чехії на кордоні з Німеччиною вздовж правого берега річки Ельби (Národní parky a chráněná území v České republice 2025). Цей наймолодший чеський НП був заснований 1 січня 2000 р., хоча певні пропозиції розглядалися ще у 1943 р., а 27 червня 1972 р. виникла охоро-

нювана ландшафтна зона Ельбського пісковика. З північної сторони він межує з НП Саксонська Швейцарія в Німеччині, створеним у 1990 р. на площі 93 км². Концепція Богемської Швейцарії з'явилася у XVIII ст. Назва була запропонована швейцарськими художниками Адріаном Цінгом і Антоном Граффом, яким географія Північної Богемії нагадувала про їх батьківщину. Цей НП славиться глибокими піщаними каньйонами, величезними скелями та фантастичними пейзажами. Містичний ландшафт соснових лісів та глибоких долин поєднується тут з великими скельними вежами, воротами, стінами, ярами, містами та лабіринтами. Місія парку полягає у збереженні місцевої території в її повній красі та сприянні розвитку природних процесів в регіоні. Втручання людини обмежується лише діяльністю, яка максимально допомагає відновити природний баланс. Центральним елементом охорони території є унікальне скелясте місто з пісковика, де зустрічаються рідкісні види рослин і тварин, а також острови добре збережених лісів, які покривають 97% території парку. Природні цінності НП також були визнані в ЄС шляхом включення його до списку європейських природоохоронних зон Natura 2000. Станом на сьогодні, на жаль, значна частина парку повністю стерта з лиця землі через масштабну техногенну пожежу, яка сталася в липні 2022 р. Початок розвитку туризму в даній місцевості сягає XIX ст. та зумовлений в першу чергу активністю двох сімей – Кінських та Кларі-Альдрінген, які володіли низкою маєтків. Декілька скельних утворень й місць названі на честь членів цих родин (камінь Рудольфа, ущелина Едмунда). Давні традиції на території НП має пішохідний туризм та альпінізм. Відвідувачам доступні понад 100 км розмічених пішохідних маршрутів для різних видів активного відпочинку, а також майже 200 км немаркованих стежок. Тут знаходяться сім із десяти найкращих природних пам'яток ЧР. Туристичні об'єкти: Правчицька брама (найбільша природна арка з пісковика в Європі, символ ЧШ), Дечинський Сніжник, замки Шаунштейн, Фалькенштейн, Соколине гніздо, Стіни Тиси, Кам'янецька ущелина, Павлинина долина, Вілемініна стіна, Габрієліна стежка, скеля Марії, Бельведер, Скельна каплиця у Вшемілях, Три джерела та ін. (Národní park České Švýcarsko a CHKO Labské pískovce 2025).

Отже, історико-культурний та природно-рекреаційний потенціал Чехії дав змогу сформувати конкурентноспроможний туристичний ринок. Ця країна пропонує безліч місць для любителів природи та туризму, де можна насолодитися красою навколишнього середовища, а також глибше пізнати природну та культурну спадщину в усіх її проявах. Однією з найуспішніших форм розвитку організованого туризму в природному середовищі по праву вважаються національні парки, створені для збереження унікальних природних ландшафтів та біорізноманіття. Попри значні успіхи в розбудові системи охорони природи та історико-культурних пам'яток, ЧР стикається з низкою серйозних викликів, які потребують системного вирішення. Проте чеський досвід показує, що ці виклики можна успішно долати через поєднання законодавчих змін, впровадження нових управлінських підходів та активну співпрацю з усіма зацікавленими сторонами.

Список джерел та літератури

- ЛАЖНИК, В. Й. (Ред.), 2015, Країнознавча характеристика Чеської Республіки: колективна монографія. Луцьк: Вежа-Друк.
- МАЙСТЕР, А., ЛАЖНИК, В., & КУНИЦЬКИЙ, М., 2023, Сучасний стан та особливості розвитку туризму в Чехії. Науковий вісник Чернівецького університету: Географія, 845, 65-76. DOI: <https://doi.org/10.31861/geo.2023.845.65>
- ПАХАЙЧУК, Н., 2025, Чеське диво природи: що варто запозичити Україні для відновлення. Частина 1, Еко. Район, [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://eco.rayon.in.ua/topics/776102-cheskiy-dosvid-shcho-var-to-zapozichiti-ukraini-dlya-vidnovlennya-prirodi>
- ТРАНЧЕНКО, Л. В., & ЧОРНА, Н. М., 2025, Світовий досвід розвитку екологічного туризму на природоохоронних територіях в умовах сталого розвитку, Development Service Industry Management, № 3, 222–229. DOI: [https://doi.org/10.31891/dsim-2025-11\(33\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2025-11(33))
- ТУРЛО, Н. П., & МАРХОНОС, С. М., 2023, Туризм та його вплив на соціально-економічний розвиток країни (на прикладі Чеської Республіки), Економіка та суспільство, 47. [Електронний журнал]. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-28>
- ФАЛЬКО, Є. А., & МАТЕЙЧУК, В. В., 2023, Перспективи використання об'єктів культурної спадщини у розвитку міжнародного туризму, Інфраструктура ринку, 70, 209–215. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct70-37>

- Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, 2025, Natura 2000. Soustava chráněných území evropského významu, [Elektronний ресурс]. Режим доступу: <https://aopk.gov.cz/natura-2000>
- České dědictví UNESCO, 2025, [Elektronний ресурс]. Режим доступу: <https://www.unesco-czech.cz/>
- EUROPARC Federation, 2025, [Elektronний ресурс]. Режим доступу: <https://www.europarc.org/>
- International Union for Conservation of Nature, 2025, [Elektronний ресурс]. Режим доступу: <https://iucn.org/>
- Krkonošský národní park, 2025, [Elektronний ресурс]. Режим доступу: <https://www.krkonose.eu/krkonosky-narodni-park>
- Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2025, Cestovní ruch. [Elektronний ресурс]. Режим доступу: <https://mmr.gov.cz/cs/ministerstvo/cestovni-ruch>
- Ministerstvo životního prostředí, 2025, Národní parky. [Elektronний ресурс]. Режим доступу: <https://mzp.gov.cz/cz/agenda/priroda-a-krajina/zvlaste-chranena-uzemi/narodni-parky>
- Národní památkový ústav, 2025, Památkový fond. [Elektronний ресурс]. Режим доступу: <https://www.npu.cz/pamatkovy-fond>
- Národní park České Švýcarsko a CHKO Labské pískovce, 2025, [Elektronний ресурс]. Режим доступу: <https://www.npcs.cz/>
- Národní parky a chráněná území v České republice, 2025, [Elektronний ресурс]. Режим доступу: <https://www.megaubytko.cz/narodni-parky-a-chranena-uzemi>
- Národní park Šumava, 2025, [Elektronний ресурс]. Режим доступу: <https://www.npsumava.cz/>
- Protected Areas and National Parks, 2025, [Elektronний ресурс]. Режим доступу: <https://www.visitczechia.com/en-us/things-to-do/places/nature/protected-areas-and-national-parks>
- Správa Národního parku Podyjí, 2025, [Elektronний ресурс]. Режим доступу: <https://www.nppodyji.cz/>
- Ústřední seznam ochrany přírody, 2025, [Elektronний ресурс]. Режим доступу: <https://drusop.nature.cz/ost/chrobjekty/sumarizace/>
- Znáte národní parky České republiky? Objevte krásy české přírody a chráněných území, 2025, [Elektronний ресурс]. Режим доступу: <https://www.kudyznudy.cz/aktuality/narodni-parky-cr-objevte-krasy-nejprisneji-chranen>

References

- Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, 2025, Natura 2000. Soustava chráněných území evropského významu [Agency for Nature Conservation and Landscape Protection of the Czech Republic, Natura 2000. Network of protected areas of European importance]. [Online]. Available from: <https://aopk.gov.cz/natura-2000> [In Czech].
- České dědictví UNESCO, 2025, [Czech UNESCO heritage]. [Online]. Available from: <https://www.unesco-czech.cz/> [In Czech].
- EUROPARC Federation, 2025. [Online]. Available from: <https://www.europarc.org/> [In English].
- FALKO, Ye. A., & MATEICHUK, V. V., 2023, Perspektivy vykorystannia obektiv kulturnoi spadshchyny u rozvytku mizhnarodnoho turizmu [Prospects of using cultural heritage objects in the development of international tourism]. *Infrastruktura rynku*, 70, 209–215. DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastruct70-37>. [In Ukrainian].
- International Union for Conservation of Nature, 2025, [Online]. Available from: <https://iucn.org/> [In English].
- Krkonošský národní park, 2025, [Krkonoše National Park]. [Online]. Available from: <https://www.krkonose.eu/krkonosky-narodni-park> [In Czech].
- LAZHNIK, V. J. (Red.), 2015, Krainoznavcha kharakterystyka Cheskoj Respubliki: kolektivna monohrafiia [Country profile of the Czech Republic: collective monograph]. Lutsk: Vezha-Druk. [In Ukrainian].
- MAISTER, A., LAZHNIK, V., & KUNYCKYI, M., 2023, Suchasnyi stan ta osoblyvosti rozvytku turizmu v Chekhii [Current state and features of tourism development in Czechia]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: Neohrafiia*, 845, 65–76. DOI: <https://doi.org/10.31861/geo.2023.845.65>. [In Ukrainian].
- Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, 2025, Cestovní ruch [Ministry of Regional Development CZ, Tourism]. [Online]. Available from: <https://mmr.gov.cz/cs/ministerstvo/cestovni-ruch> [In Czech].
- Ministerstvo životního prostředí ČR, 2025, Národní parky, [Ministry of the Environment CZ, National Parks]. [Online]. Available from: <https://mzp.gov.cz/cz/agenda/priroda-a-krajina/zvlaste-chranena-uzemi/narodni-parky> [In Czech].

- Národní památkový ústav, 2025, Památkový fond, [National Heritage Institute, Heritage Fund]. [Online]. Available from: <https://www.npu.cz/pamatkovy-fond> [In Czech].
- Národní park České Švýcarsko a CHKO Labské pískovce, 2025, [Czech Switzerland National Park and Elbe Sandstone Mountains Protected Landscape Area]. [Online]. Available from: <https://www.npcs.cz/> [In Czech].
- Národní park Šumava, 2025, [Šumava National Park]. [Online]. Available from: <https://www.npsumava.cz/> [In Czech].
- Národní parky a chráněná území v České republice, 2025, [National parks and protected areas in the Czech Republic]. [Online]. Available from: <https://www.megaubytko.cz/narodni-parky-a-chranena-uzemi> [In Czech].
- PAKHAICHUK, N., 2025, Cheske dyvo pryrody: shcho varto zapozychyty Ukraini dlia vidnovlennia. Chastyna 1 [Czech natural wonder: what Ukraine should borrow for restoration. Part 1]. Eko. Raion. [Online]. Available from: <https://eco.rayon.in.ua/topics/776102-cheskiy-dosvid-shcho-varto-zapozichiti-ukraini-dlya-vidnovlennya-prirodi> [In Ukrainian].
- Protected Areas and National Parks, 2025, [Online]. Available from: <https://www.visitczechia.com/en-us/things-to-do/places/nature/protected-areas-and-national-parks> [In English].
- Správa Národního parku Podyjí, 2025, [Podyjí National Park Administration]. [Online]. Available from: <https://www.nppodyji.cz/> [In Czech].
- TRANCHENKO, L. V., & CHORNA, N. M., 2025, Svitovyi dosvid rozvytku ekolohichnoho turyzmu na pryrodookhoronnykh terytoriiakh v umovax staloho rozvytku [World experience in the development of ecological tourism in natural protected areas in the conditions of sustainable development]. Development Service Industry Management, № 3, 222–229. DOI: [https://doi.org/10.31891/dsim-2025-11\(33\)](https://doi.org/10.31891/dsim-2025-11(33)) [In Ukrainian].
- TURLO, N. P., & MARKHONOS, S. M., 2023, Turyzm ta ioho vplyv na socialno-ekonomichnyi rozvytok krainy (na prykladi Cheskojy Respubliky) [Tourism and its influence on the socio-economic development of the country (on the example of the Czech Republic)]. Ekonomika ta suspilstvo, 47. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-47-28> [In Ukrainian].
- Ústřední seznam ochrany přírody, 2025, [Central List of Nature Conservation]. [Online]. Available from: <https://drusop.nature.cz/ost/chrobjekty/sumarizace/> [In Czech].
- Znáte národní parky České republiky? Objevte krásy české přírody a chráněných území, 2025, [Do you know the national parks of the Czech Republic? Discover the beauty of Czech nature and protected areas]. [Online]. Available from: <https://www.kudyznudy.cz/aktuality/narodni-parky-cr-objevte-krasy-nejprisnej-chranen>. [In Czech].

Історико-культурна спадщина як чинник розвитку туризму на природоохоронних територіях Чеської Республіки

Актуальність теми дослідження зумовлена важливою роллю історико-культурної спадщини як сукупності унікальних матеріальних та нематеріальних надбань, успадкованих людством від попередніх поколінь, у розвитку туризму на природоохоронних територіях. Ці території не лише виконують свої основні функції із захисту біорізноманіття та довкілля, а й створюють сприятливі засади для сталого розвитку туризму, задоволення рекреаційних потреб, переосмислення та посилення позицій спадщини в якості складової брендингу задля просування унікальних національних рис та ідентичності. Попри зростання загальної інтересу до проблематики, необхідна подальша систематизація підходів до неї на рівні окремих держав та регіонів.

Метою даного дослідження є аналіз чеського досвіду організації туризму на природоохоронних територіях в контексті історико-культурної спадщини, визначення ролі національних парків у розбудові системи охорони природи, популяризації культурних та природних пам'яток.

Методи. Складність та багатогранність теми дослідження стали підставою для використання цілого комплексу загальнонаукових й спеціальних історичних методів (історико-системного, історико-генетичного, історико-порівняльного, історико-типологічного, діахронічного, ретроспективного). Крім того, було залучено інструментарій інших наук (культурології, екології, географії).

Результати. В статті висвітлено тривалий шлях Чехії від країни з серйозними екологічними проблемами до визнаного європейського лідера у сфері охорони природи та туризму, розглянуто ексклюзивну парадигму продуктивного поєднання реконструкції природних екосистем з економічним розвитком та збереженням спадщини. Значне місце відведено діяльності чеських національних парків (Крконоше, Шумава, Подійї, Чеська Швейцарія) як

особливої категорії природоохоронних територій, де захист самобутніх природних та історико-культурних комплексів гармонійно поєднується з екотуризмом й рекреацією.

Висновки. Доведено, що конкурентноспроможний туристичний ринок в Чеській Республіці сформувався значною мірою завдяки потужному історико-культурному та природно-рекреаційний потенціалу, раціональне використання якого заслуговує на особливу увагу. Її досвід у формуванні механізму охорони довкілля та збереження культурних пам'яток, ефективної туристичної інфраструктури можуть бути корисними для багатьох країн світу.

Ключові слова: історико-культурна спадщина, пам'ятки природи та культури, туризм, природоохоронні території, національні парки, Чеська Республіка.

Svitlana Motruk, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of History of Central and Eastern Europe, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Світлана Мотрук, кандидатка історичних наук, доцентка кафедри історії Центральної та Східної Європи Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8441-0696>

Received: 22.12.2025

Advance Access Published: February, 2026